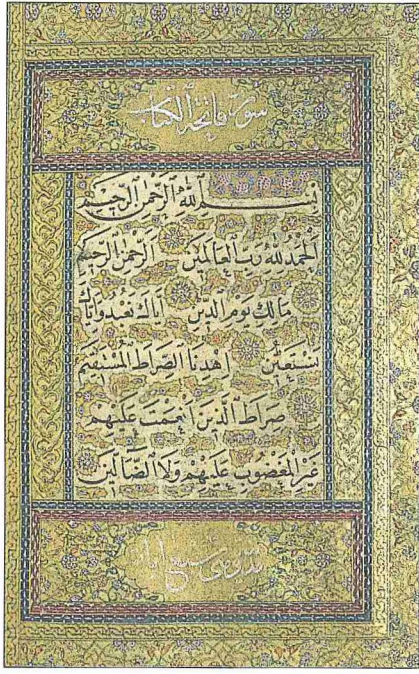

Ağakapılı İsmâil hattıyla Fâtıha sûresi (Topkapı Sarayı Müzesi, Ktp., Emanet Hazinesi, nr. 139, vr. 1^b)

viş Ali'dir. Kaynaklarda, Ağakapılı'nın ancak seksen yaşına vardığında ellerine titreme geldiği kaydedildiğine göre, uzun bir ömür sürmüş olmalıdır. Onun celi-sülûsle yazdığı bir başka eser de, sonraki celi anlayışına göre pek iptidai kalan Fatih'te Şeyhülislâm Feyzullah Efendi Medrese ve Kütüphanesi'nin (bugünkü Millet Kütüphanesi) kitâbeleridir. Ağakapılı'nın vefatına Müstakimzâde Sâdeddin Efendi'nin düşürdüğü tarih mısraı şöyledir: "Oldu İsmâil Efendi hâce-i me'vâ meded" (1118).

BİBLİYOGRAFYA:

Suyolcuzâde Mehmed Necîb, *Devhatü'l-kütâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1942, s. 11; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtın* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl), İstanbul 1928, s. 123; Eşref Edib, "Ağakapulu", *İTA*, I, 138.

M. UĞUR DERMAN

AĞAKAPISI

Osmanlılar'da yeniçeri ağasının resmî makamına ve ikamet yerine verilen ad.

Eskiden beri yüksek bir makamı ifade etmek için kapı (bâb) kelimesi kullanılmıştır (Bâb-ı Âlî, Bâb-ı Hümâyun, kapısına yüz sürmek gibi). Devletin en yük-

sek memurlarından biri olan yeniçeri ağasının görev yaptığı bu yer de kısaca Ağakapısı olarak adlandırılmıştır. Ağakapısı Süleymaniye Camii'nin kuzeyinde, şimdiki İstanbul Müftülüğü binası ile İstanbul Üniversitesi'nin bir biriminin olduğu yerde idi. Yeniçeriler'in bir kışlası (Eski odalar) Şehzadebaşı'nda, diğeri de Fatih ile Çapa arasında Yeni-bahçe'de (Yeni odalar) bulunurken yeniçeri ağası şehre ve Haliç'e hâkim bu yerde oturuyordu. Yeniçeri ağalarının ne zamandan beri buradaki sarayda oturdukları bilinmemektedir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kavân-i Yeniçeriyân* adlı bir kaynağa atıfla, bu sarayın XVII. yüzyıl başlarında yapıldığını veya ağalara tahsis edildiğini zikretmektedir. Ancak, 1555 yıllarında İstanbul'da bulunan Alman ressam Melchior Lorichs'in, şehir panoramasında Süleymaniye'nin alt tarafında "yeniçeri ağası evi"ni yazı ile belirtmesine bakılırsa, bu bilginin gerçeği yansıtmadığı anlaşılar.

Başta Sultan II. Osman hadisesi (Mayıs 1622) olmak üzere birçok tarihî olayın geçtiği Ağakapısı, etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir saha içinde selâmlık, harem ve hizmet dairelerinden oluşan büyük bir ahşap saray şeklinde inşa edilmiştir. Bina birçok defa yangınlar sonucu harap olmuş ve çeşitli tamirler görmüştür. Bu yangınlardan biri, IV. Mehmed zamanında meydana gelen Temmuz 1660 yangınıdır. Bu tarihte tamamen yanan Ağakapısı hemen ardından yeniden yapılmıştır. 1660 yangınından doksan yıl sonra Sultan I. Mahmud zamanında saray bir defa daha yanmıştır. 5 Şubat 1750'de çıkan bu büyük yangın, Haliç kıyısında Ayazma Kapısı'ndan başlayarak Süleymaniye Camii'ne doğru yayılmış, caminin geniş dış avlusu bu eseri mahvolmaktan kurtar-

mış, fakat Ağakapısı on dokuz saat süren yangın neticesinde 6670 ev ile birlikte yanmıştır. Ağakapısı'nın ihyasına derhal girişilmiş ve pek az süre içinde saray yeniden inşa edilmiştir. Bu inşa dolayısıyla Sultan I. Mahmud tarafından bir hatt-ı hümâyûn çıkarılmış (bir sureti Ayvansaray'ının *Mecmûa-i Tevârih*'inde bulunmaktadır), bu vesile ile burada pa-dîşaha şerbet sunulmasının uygun görüldüğü bildirilmiştir. Yılın belirli günlerinde de yeniçeri ağasının Ağakapısı'nda sadrazama bir ziyafet vermesi âdet haline gelmiştir.

Bu ikinci harap oluşun ardından Ağakapısı sarayı tekrar yapılırken avlu veya bahçesine ahşaptan yüksek bir yangın köşkü inşa olunmuştur. Yangınları gözetleyen köşklü denilen görevliler, bu kulenin tepesinden gündüz şüpheli dumanları, gece ise ateşi gözetleyip gerekli tedbirlerin alınmasını sağlıyorlardı. İstanbul için en tehlikeli yangınlar kuzey rüzgârlarının (poyraz) estiği sıralarda Haliç kıyısındaki gemi kalafat yerlerinden veya evlerden çıkanlar olduğu için, Ağakapısı kulesi köşküden bu bölge kontrol altında tutulabiliyordu. Ağakapısı'nın Sultan I. Mahmud tarafından ihya edilmesi münasebetiyle yeniçeri teşkilâtının ileri gelenlerince pa-dîşaha sunulan şükran mektubunda, Ağakapısı'nın yalnız yeniçeri ağasının değil, diğer yüksek rütbeli subayların da makamı olduğu ifade edildikten sonra, sarayın yanmasının "... yaptıkları kötülük ve isyanlar karşılığında Allah'ın gazabına uğramış olduklarını..." gösterdiği de belirtiliyordu. *Mürî't-tevârih*'e göre, Ağakapısı 1771 yazında bu defa içeriden çıkan bir yangınla bir kere daha tamamen yandı. Eserin yazarı Şem'dânîzâde Süleyman Efendi, içinde yüzlerce insanın bulunduğu bir binanın

Ağakapısı'nın eski bir gravürü

(H. Y. Şehsuvaroglu'ndan)

üstelik yangını gözetlemek ve söndürmekle görevli bekçileri de varken, yangının önlenemeyişini sert bir dille tenkit eder. R. Ekrem Koçu'nun Mehmed Atâ'ya dayanarak verdiği bilgiye göre, Sultan I. Abdülhamid zamanında 22 Ağustos 1782'de Cibali'den başlayan yangın Ağakapısı sarayını tutuşturmuş, fakat yalnız harem kısmı yanmış; bu sırada yangın köşkünü de sararak kulenin tamamen yanmasına sebep olmuştur.

1782 yangınından sonra tekrar ihya edilen Ağakapısı'nın Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki belgelerden (nr. E 4098-4247) anlaşıldığına göre, yeniden yapılması için gerekli harcamalar Enderun hazinesinden karşılanmıştır. Saray, Sultan II. Mahmud zamanında 1816-1817 yılında büyük ölçüde bir tamir görerek yenilenmiş ve yeniden döşenmiştir. Sarayın bu tamarine dair Keçecizâde İzzet Molla'nın bir tarih manzumesi vardır. Bu son tamirle ilgili olarak Başbakanlık Arşivi'nde mevcut 1231 (1816) ve 1235 (1819-20) tarihli arşiv belgelerinde (BA, KK, nr. 6642, 6643), yapılan harcamaların bir listesi vardır. Bu listeden sarayın iç taksimatı hakkında da bazı bilgiler elde edilmektedir. Buna göre sarayda şu daireler bulunuyordu:

1. Dâire-i hümayun. Padişaha mahsus bölüm olup burada yaldızlı oda ile divan yerine bakan önü kafesli taht-ı hümayun odası, abdest odası, mâbeyinci ağalar odası vardı. 2. Tekeli Köşk ile yanındaki sofa ve yatak odası. Tekeli Köşk'te yeniçeri ağaları kışın sadrazamlara ziyafet verirdi. 3. Kış çarşamba dairesi. Burada ocaklı odaları, camekân dairesi, hazine odası, kahve odası, hademe odaları ve geniş bir sofa ile yanında bir de hamam vardı. 4. Yaz çarşamba dairesi. Ağaların yazın oturmalarına mahsustu. 5. Divan odası ile yanında ağa odası, ağa hasekisi odası, gusûlhane ve abdesthane. 6. Tekeli Köşk ile hamam arasında silâhtar ağa odası ve Ağakapısı camii. 7. Kum Meydanı'na bakan, kul kethüdâsinin yazlık ve kışlık daireleri ve bitişğinde ağa yazıcısı, serdar kâtibi, kethüdâ kâtibi ve diğer görevlilerin odaları. 8. Kum Meydanı'nın ortasında şadırvan ile büyük bir havuz. 9. Ağakapısı'na girilen büyük kapının sokak tarafında, mutfaklara kadar olan yerde topçu ve arabacıbaşılar ile birinci kethüdâ, beşinci çavuş ve ocak bazirgânı odaları, vekilharç dairesi, falakacılar dairesi, hapishane vs. 10. Orta kapı bitişğinde, kethüdâyeri ağa odaları ile kâtip efendi odaları ve

kethüdâyeri odası önünde Ak Şemseddin Hazretleri'nin makamı. Bu dairelerden başka şu odalarla kışlalar da yine Ağakapısı içinde idi: Kalem odası, kalem şâkirdleri odası, ruûs divan odası, divan efendisi odası, kethüdâyeri kâtibi odası, karakulak ağa odası, zindan kâtibi odası, miyâne (orta) kâtipleri odaları, baştüfenkçi odası, başyamak ağa odası, başağa odası, vekilharç odası, beytûlmâlcî odası, ikinci ağa dairesi, kaftan ağası odası, enderun çamaşırcısı çavuşu ağa odası, imam efendi odası, çaşnigir odası, sarıkçıbaşı odası, silâhtar ağa odası, mîrâhur ağa odası, saraçbaşı ağa odası, kapı çamaşırcısı odası, mehterbaşı odası, mühürdar odası, duhancıbaşı odası, emektar koğuşu, mehterlere mahsus koğuş, başçuhadar kahve odası.

Ağakapısı duvarları içinde yeniçeri ağasının haremi için bir de özel daire bulunuyordu. Kum Meydanı'ndan geçilerek gidilen bölümün "çifte dolap" denilen bir kapıcı dairesinden başka bir de hamamı vardı. Yine Kum Meydanı tarafında ve ahırlar civarında "ağa kârhaneleri kışlaları" denilen sanayi atölyeleri ile altında mumculuk odası, kârhane kışlaları, misafir ahırları ile karakulak ağaya mahsus harem dairesi, üst katta ekmekçi odaları ile altında kiler bulunuyordu. Ağakapısı'nda bir tâlimhane ile bir de mescid vardı. Mescidin kadrosu bir imam ile dört beş müezzin-den ibaret idi. Ağa divanhanesinin ve mescidin kandil yağlarını, bu hizmeti karşılığında kendisine imtiyazlar tanıyan bir Rum temin ederdi. İ. H. Uzunçarşılı, Ağakapısı'nda cereyan eden törenleri derlemiştir. Onun tesbitine göre burada bazı imalâthaneler ve çizmeçi, çadirci, saraç, gazzaz, ekmekçi, aşçı, doğramacı, kuyumcu ve berberlerin atölye ve iş yerleri bulunuyordu. Suçlu yeniçeriler Ağakapısı'nda muhakemeleri yapıldıktan sonra, buradan Halic kıyısındaki Çardak Yeniçeri Kolluğu yanındaki Çardak İskeleye indirilirdi, buradan da deniz yoluyla idam edilecekleri veya hapsedilecekleri kaleye gönderilirdi.

Bu uzun listelerden anlaşıldığına göre Ağakapısı, âdeta hünkâr sarayı gibi çeşitli köşklere, daire ve idare odaları, bunun yanında hizmet daire ve atölyeleri ile büyük bir kompleks idi. Ağakapısı, yeniçeri teşkilâtının 1826'da kaldırılmasına kadar yeniçeri ağasının makamı olmaya devam etmiş, bu tarihte Asâkir-i Mansûre kurulunca, Ağakapısı sarayı da o zamana kadar makamı kendi ko-

nakları olan şeyhülislâma tahsis edilmiştir. Az ileride Eski Saray'ın (Sarây-ı Atîk) yerinde kurulan seraskerlik avlusunda kâğır yeni bir yangın kulesi inşasına başlanmış, geçici olarak da ahşap bir kule yapılmıştır. Ancak yeniçerilere taraftar olan bazı âsi askerler bu ahşap kuleyi yakmışlardır.

Sultan II. Mahmud Ağakapısı'nın şeyhülislâmlara tahsisi için yazdığı fermanla, yeniçeriliğin bütün hâtralarını silip unutturmak için Ağakapısı adını da yasaklayarak buraya Fetvahane (Bâb-ı Meşihat) denilmesini istemiştir. 2 Ağustos 1826'da şeyhülislâm yeni makamına taşınacağı sırada, Sirkeci'de Hocapaşa semtinde çıkan bir yangın birçok ev ve binalarla birlikte Bâb-ı Âlî'yi de tamamen mahvettiğinden, Ağakapısı sarayı geçici olarak Bâb-ı Âlî'ye tahsis olunmuştur. Bâb-ı Âlî'nin yeniden inşasının tamamlanmasından sonra meşihat dairesi Ağakapısı'na nakledilmiştir (22 Ekim 1827). Cumhuriyet döneminde şeyhülislâmlık lağvedildiğinde Ağakapısı İstanbul Müftülüğü'ne verilmiş, binanın en gösterişli bölümüne ise İstanbul Kız Lisesi yerleştirilmiştir. Daha sonra bir yangında harap olan bu bölümün yerine Avusturyalı mimar E. Egli tarafından İstanbul Üniversitesi'nin Botanik Enstitüsü binası yapılmıştır. Şimdi müftülük olan bina, Şeyhülislâm Dairesi'nin fetvahane bölümüdür.

Ağakapısı sarayının mimarisi hakkında yeteri kadar bilgi yoktur. 1553'te İstanbul'a gelerek şehrin Galata sırtlarından 11.50 m. uzunluğunda manzarasını çizen Flensburglu Melchior Lorichs (Lorck), Süleymaniye Camii'nin alt tarafında sade görünüşlü bir binanın damı üstüne "yeniçeri ağası konağı" (Jenitzer Aga Hauss) kaydını koymuştur. Fakat aynı resmin devamında, Süleymaniye'den Bozdoğan Kemerine doğru uzanan kısımda yukarı boşlukta "yeniçeri ağası konağı" yazısı ikinci defa görülmektedir. Bunun altına isabet eden ve ağaçlar arasından masif duvarları yükselen bina veya binaların Süleymaniye imareti, tabhanesi ve dârüşşifası olması kuvvetle muhtemeldir. Şu halde caminin tam önünde alçaktaki mütevazî görünüşlü yapı Ağakapısı sarayı olmalıdır.

Yangın köşkü yapıldıktan sonraki durum ise Miss Pardoe'nin kitabındaki H. Bartlett tarafından yapılan gravürde görülür. XIX. yüzyıl başlarında Mühendis Seyyid Hasan tarafından çizildiği anlaşılan Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki İstanbul su yolu haritasında da Ağaka-

pısı basit bir köşk biçiminde, yangın kulesi ise yüksek ve tepesinde köşkü olan bir kule olarak işaret edilmiştir. Halûk Şehsuvaroğlu tarafından aslının nerede olduğu bildirilmeksizin yayımlanan daha iyi bir gravürde ise yangın kulesinin dibinde, yüksek bir duvarın üstüne oturan Ağakapısı sarayı, L biçiminde çok büyük bir yapı olarak gösterilmiştir. Çift sıra pencereli çıkmaları, bu duvara yaslanmış eliböğründelere oturmaktadır. Bu çıkmalardan biri daha büyük ve destekleri daha uzun olarak resmedilmiştir ki muhtemelen burası büyük merasimlerin yapıldığı arz odası veya hünkâr dairesidir.

Ağakapısı'nın Bâb-ı Meşihat olduktan sonraki durumu, Sebah-Joaillier fotoğraflarının çektiği eski İstanbul resimlerinde de görülmektedir. Ayrıca *İlmiyye Salnâmesi*'nde de yakından alınmış fotoğrafları bulunmaktadır. Bu resimlerde binalar XIX. yüzyılda hâkim olan Batı mimarisinden alınma *empire** üslûbundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 6642, 6643; TSMA, nr. E 4098-4247; Silâhtar, *Tarih*, İstanbul 1928, I, 183; İzzî, *Tarih*, İstanbul 1199, s. 216-217, 233, 234; Derviş Mustafa, *Harîk Risâlesi*, TSMK, Hazine 1632 (1196); Şem'dânîzâde, *Mür'it-tevârîh* (nşr. Münir Aktepe), bk. İndeks; Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh* (nşr. Fahri Ç. Derin—Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 333; A. Cevad [Paşa], *Etat militaire ottoman...*, I/1: *Le corps des Janissaires*, İstanbul 1882, s. 48-51; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 138-139 (resimler), 152-153; E. Oberhummer, *Konstantinopel unter Sultan Suleiman*, München 1902, s. 13, levha 10; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 390 vd.; Süheyl Ünver, *Fatih'in Oğlu Bayazid'in Suyolu Haritası*, İstanbul 1945, s. 21, levha 3, s. 52, resim 9, s. 10; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kataloğu*, İstanbul 1938, I, 15; Miss Pardoe, *The Beauties of Bosphorus*, London, ts.; Halûk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, ts., s. 201; R. Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964; a.mlf., "Ağakapısı", *İst. A*, I, 245-247; Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Araştırmaları ve İncelemeleri*, sy. 1, İstanbul 1963, tür. yer.

SEMÂVİ EYİCE

AĞALAR CAMİİ

Topkapı Sarayı'nda
Hırka-i Saâdet Dairesi'nin yakınında
bulunan cami.

Ağalar Camii, önceleri Sarây-ı Cedîd olarak adlandırılan, çok yakın bir devirde ise Topkapı Sarayı diye tanınan büyük Osmanlı saray manzumesinin üçüncü avlusunda bulunmaktadır. Saray içindeki birçok cami ve mescidin en büyüğü

olup Has Oda'nın yanında yer almaktadır. Reşat Ekrem Koçu buraya evvelce Hünkâr Camii denildiğini bildirmektedir. Camide saray hizmetini gören iç oğlanları, Enderûn-ı Hümâyûn zülüflü ağaları namaz kıldığı için buraya daha sonra Ağalar Camii denilmiştir. Duvar tekniği, bu yapının Sarây-ı Cedîd'in ilk kuruluşundan yani Fâtih Sultan Mehmed devrinden kaldığını göstermektedir. Ağalar Camii, muhtemelen sarayın çekirdeğini teşkil eden Fâtih Köşkü yanında, onun müstemilâtı olarak yapılmış olup aslında daha küçük ve basık idi. Bir kapısının üstündeki 1136 (1723-24) tarihli kitâbeden ve duvar örgülerindeki farklardan, XVIII. yüzyılda Seyyid Mehmed Ağâ'nın himmetiyle büyük ölçüde tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Sultan II. Mahmud devrinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması kararının bu camide alındığı da söylenir. Camide 1881 yılına kadar namaz kılınırken daha sonra depo ve yemekhane yapılmış, üstünün kurşunları da alınarak yıkılmaya terk edilmiştir. 1925'ten itibaren başlayan büyük ve geniş çaplı bir tamir sonunda cami kırtarılarak kütüphane ve okuma salonu haline getirilmiştir. Sarayın çeşitli daire ve odalarındaki dolaplarda dağınık vaziyette duran yazma kitaplar, "Yeni Kütüphane" olarak adlandırılan bu binada toplanmıştır. Bu durumu anlatan 1928 tarihli bir kitâbe güneydeki bir kapı üstünde yer alır.

Ağalar Camii dikdörtgen planlı enine uzanan bir yapıdır. Harimi bir taraftan genişletilmiş, diğer tarafından da kapısında 1136 tarihli kitâbe bulunan ve şimdi okuma salonu olan mescid eklenmiştir. Herhalde ilk yapıldığında üstü ahşap çatı ve kiremit örtülü, sakıflı bir cami idi. XVIII. yüzyıl ortalarından sonra, üstü şimdi görülen ve Türk mi-

mari geleneğine aykırı düşen büyük beşik tonoz ile kapatılmıştır. Önceleri Ekrem Hakkı Ayverdi, sonra da Abdullah Kuran tarafından teklif edilen kubbeli restitüsyon, inanılır bir sağlam dayanağa sahip değildir. Nitekim Ayverdi daha sonra bu görüşünden dönmüştür. Caminin dış duvar yüzlerinde taş ve tuğla dizileri kullanılmıştır. Alt sıradaki pencerelerin yuvarlak kemerleri, bunların XVIII. yüzyıl ortalarından sonra değiştirildiğini belli eder. Ağalar Camii'nin yanında şimdi okuma salonu olarak kullanılan mescidin duvarları güzel çinilerle süslenmiştir. Esas cami ile bitişiğindeki bu mescidin arkasında bulunan ve belirli bir mimarisi olmayan mekâna ise Altınyol'dan ulaşılyordu. Burası da harem mahsus bir namaz kılma yeri idi. Anlaşıldığına göre Ağalar Camii eskiden Sarây-ı Cedîd'in esas merkez camii hüviyetine sahipti.

BİBLİYOGRAFYA :

Halil Edhem (Eldem), *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 37; E. Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953, s. 106-107; a.mlf., *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İstanbul 1973, s. 310-312; Abdullah Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago 1968, s. 185-188; E. Mamboury, "Die Moschee Mehmeds des Eroberers und die Neue Bibliothek im Serail des Sultans von Stambul", *Die Denkmalpflege*, V, Berlin 1931, s. 161-167; R. Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, ts., s. 74; a.mlf., "Ağalar Camii", *İst. A*, I, 247.

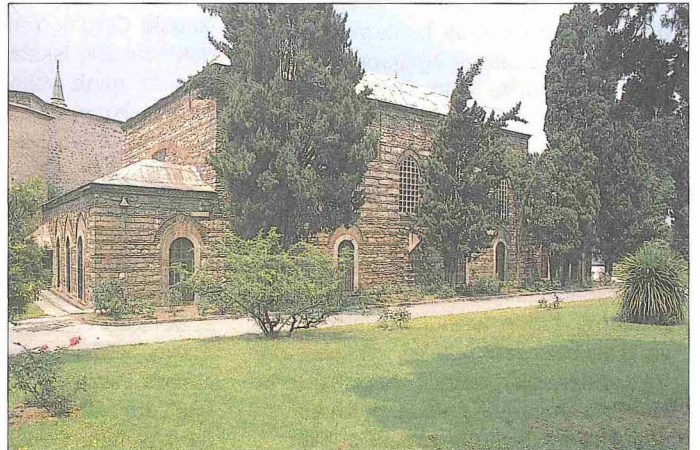
SEMÂVİ EYİCE

AĞAOĞLU, Ahmet

(1869-1939)

Türk gazetecisi ve siyaset adamı.

Aslen Karabağlıdır. İlk ve ortaokulu Şuşa'da, liseyi Tiflis'te bitirdi. Özel hocalardan Arapça ve Farsça öğrendi. 1889'da Paris'e giderek Sorbonne Üni-

Ağalar
Camii-
Topkapı
Sarayı/
İstanbul